

Криштопа Б. П., Дяченко М. О.

ВИХОВАНЦІ КИЇВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ — ПЕРШОПРОХОДЦІ СЕРЕД ДОКТОРІВ МЕДИЦИНИ РОСІЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ XVIII СТОЛІТТЯ

Становлення медичної освіти в Російській імперії та в Україні зокрема проходило протягом декількох століть. Не останню роль у цьому відіграла Київська академія. Колишні вихованці Київської академії, вихідці з України, належать до числа перших докторів медицини Російської імперії, які захистили дисертації в університетах Європи.

Медицина як окрема галузь науки і спеціальність у Київській академії— єдиному світському навчальному закладі Східної України, на жаль, не вивчалась. Існування в ній заснованого на початку XIX ст. доктором медицини О. Ф. Масловським так званого "медичного класу" теж не стало початком її систематичного вивчення, оскільки його метою було не вивчення медицини як окремої науки, а поширення загальних медичних знань серед освіченого прошарку населення, тобто вихованців академії. В цьому Київська академія поступалася своїм попередницям — Острозькій і Замойській академіям, де медициною оволодівали як спеціальністю, а Замойська академія ще й мала право присудження ступеня доктора медицини.

Брак підготовки лікарів в Україні в період Гетьманщини — період найвищого розквіту Київської академії — став наслідком колоніальної політики уряду Російської імперії, який намагався зберегти за собою монопольне право на їх підготовку в навчальних закладах двох російських столиць.

За таких умов Київській академії не судилося стати університетом, тим більше з медичним факультетом, хоча проект її перетворення в університет з медичним факультетом подавався останнім гетьманом України Кирилом Розумовським у 1763 році, але отримав відмову з боку Катерини II. І це в той час, коли Київська академія за рівнем підготовки ще за сто років до цього визнавалась західними спеціалістами відповідною університетським вимогам. Аналогічна доля спіткала і звернення К. Розумовського в 1764 р. щодо заснування університету з медичним факультетом у Батурині.

Ліквідація гетьманства не позбавила українську громадськість другої половини і кінця XVIII ст. наміру створення в Україні вищого навчального закладу університетського типу. Про це свідчать звернення до царського уряду Київського генерал-губернатора Глібова (1 лютого 1766 р.) про реорганізацію Київської академії в університет з математичним і медичним факультетами, глухівського шляхетства — про відкриття університету в колишній гетьманській столиці Глухові (1766), жителів Новгород-Сіверського (1785) і Переяслава. Все було марним.

Але, попри всі негаразди, Київська академія, яка давала своїм вихованцям ґрунтовні для свого часу знання, стала у витоків підготовки дипломованих лікарів Російської імперії, а її внесок у цю справу важко переоцінити, бо саме вихованці Академії — українці стали одними з перших докторів медицини і професорів російських госпітальних шкіл. Довгий час їх прийнято було називати "вітчизняними" вченими, не згадуючи про це, що Вітчизною для них була Україна.

В "Описах Київського намісництва 70—80 років XVIII століття" (1989) вказується: "...Выходят из той (Київської— авт.) академии с хорошими знаниями й расположениями люди, которые одни, упражняясь в лечебной науке, сделались весьма искусными лекарями, а другие, вступа в государственные дела, занимают похвально важные в общественном служении места..." [1].

Багато вихованців Академії ставали у витоків освіти в різних регіонах Російської імперії. В роботі "Киев й его святиня" (1871) підкреслюється: "...Много еще других поступили отсель

(з Академії — *авт.*) на почти все кафедри Російские, как некогда из глубины Лавры Печерской иноки ее избирались во вновь учреждавшиеся епархии..." [2].

Те ж саме можна сказати і стосовно медичної науки та освіти. Але шлях до неї для вихованців Академії був досить тернистим. Незважаючи на високий рівень їхньої підготовки, зокрема володіння латинською мовою — міжнародною мовою науки і особливо медицини того часу, — вихідці з Гетьманщини офіційно не мали доступу до вищих навчальних медичних закладів Російської імперії — госпітальних шкіл, відкритих на той час у Москві, Петербурзі та Кронштадті.

Такі вимушені обставини призвели до самостійних ("на свій кошт") виїздів за кордон окремих вихованців навчальних закладів України з метою отримання вищої медичної освіти. Першим з відомих вихованців Київської академії, хто за часів Гетьманщини, не маючи змоги навчатись в російських госпітальних школах, самостійно виїхав за кордон (1746) і вступив на медичний факультет Кільського університету (Німеччина), був уродженець теперішньої Сумщини І. А. Політика, який потім протягом 20 років очолював Васильківський (поблизу Києва) карантин — першу в Російській імперії прикордонну заставу з карантинними функціями.

Тільки через сто років після єднання України з Росією і майже через півстоліття після відкриття першої в Московській державі госпітальної школи, в березні 1754 р. Медична канцелярія, очолювана в Петербурзі П. З. Кондоїді, який знайомився з підготовкою молоді в Україні, вперше надіслала до Гетьманщини повідомлення про можливість зарахування до госпітальних шкіл Москви і Петербурга учнів навчальних закладів України "...для обучения медико-хирургии й фармации". Першими до Москви для вивчення медицини виїхали вихованці Київської академії Андрій Вежицький і Григорій Макар'євський. Того ж року з Києва у Московську госпітальну школу були відряджені ще сім чоловік [3], [4].

В Національному музеї медицини України в Києві, де Київська академія займає належне місце в розділі медичної освіти, експонується картина художника В. В. Кохалю, на якій зображено прибуття перших вихованців Академії до Московської госпітальної школи.

Але запрошення Медичної канцелярії слід розглядати як відомчий документ. Офіційний урядовий дозвіл на прийом до госпітальних шкіл вихованців українських навчальних закладів був виданий тільки через рік, тобто в 1755 р., що слід вважати початком систематичної підготовки до лікарської справи української молоді в межах

Російської імперії, як і початком спланованого ним "відпливу розумів" з України.

За цим у 1758 р. послідував перший за часів Гетьманщини царський указ про "добровільний" набір студентів до Петербурзької госпітальної школи, а 6 липня 1761 р. — розпорядження Сенату "О выборе 30 воспитанников Киевской академии и южнорусских (українських — *авт.*) семинарий для обучения по их желанию медико-хирургии и фармации". За період 1754—1768 рр. зі складу учнів Київської академії до російських медико-хірургічних шкіл вступили понад 300 чоловік [5], а всього лікарями стали близько 740 її вихованців [6].

Проте Російська держава потребувала підготовки не лише лікарів взагалі, а й власних наукових сил у галузі медицини, підготовка яких більш ніж до середини XVIII ст. мала стихійний характер, а право присудження наукового ступеня доктора медицини Московський університет отримав тільки наприкінці XVIII ст. — в 1791 р.

Пальма першості у вирішенні цього надзвичайно важливого державного завдання належить Медичній канцелярії, як вищому адміністративному органу управління медичною справою в державі, а його виконання нерозривно пов'язане з вихованцями Київської академії.

Ще за 30 років до отримання Московським університетом права присудження наукового ступеня Медична канцелярія в 1761 р., тобто майже 240 років тому, вперше здійснила цільове відрядження випускників російських госпітальних шкіл до Лейденського (Голландія) університету з метою набуття ними "докторського ступеня".

Показово, що всі 10 відряджених були українцями, а дев'ять з них — у минулому вихованцями Київської академії: М. С. Крутень (1737—1770), П. І. Погорєцький (1740—1780), Х. Т. Тихорський (1733—1814), К. Й. Ягельський (1736—1774), Й. Т. Тимківський (пом. в 1789), С. М. Митрофанів (пом. в 1772), О. Сидорович, С. А. Леонтович (пом. в 1798), К. Ф. Рожалін (пом. в 1786). Безумовно, що не останню роль у їх доборі відіграв і рівень загальної підготовки (зокрема, знання іноземних мов), набутої ними в Києві.

Таким чином, колишні вихованці Київської академії, вихідці з України, належать до числа перших докторів медицини Російської імперії, які захистили дисертації в університетах Європи. Вони стали одними з перших професорів російських госпітальних шкіл, засновниками нових наукових напрямків, організаторами медичної справи, визначними спеціалістами в галузі військової медицини.

Так, професорами і викладачами Петербурзьких госпітальних шкіл були С. О. Леонтович, К. Ф. Рожалін і Х. Т. Тихорський, який одним з перших почав читати лекції російською мовою і серед його учнів — майбутні визначні медики-українці С. С. Андрієвський, Н. К. Карпінський, Д. С. Самойлович, Я. Й. Саполович та ін.). У Московській госпітальній школі викладав П. І. Погорецький.

Й. Т. Тимківський займав посаду Московського штатт-фізика (головного лікаря). Х. Т. Тихорський — старшого лікаря Петербурзьких адміралтейського і сухопутного госпіталів, К. Ф. Рожалін — лікаря Новоросійської губернії, дивізійного лікаря Української дивізії, керівника Єлизаветградського гарнізонного госпіталю, М. С. Крутень — керівника першої в Росії венерологічної лікарні в Петербурзі, С. М. Митрофанів — старшого лікаря Київського військового госпіталю і міського лікаря.

Біля витоків заснування епідеміології в Росії стояли соратники Д. С. Самойловича по боротьбі з епідемією чуми у Москві (1770—1772) П. І. Погорецький і К. Й. Ягельський — один з найдібніших лікарів свого часу. Керівником

чумного госпіталю в Києві був С. М. Митрофанів — активний учасник боротьби з чумою у XVIII ст. "Першим українським фізіологом" вважається М. С. Крутень — автор однієї з перших у Російській державі наукових праць з фізіології, опублікованих українцем. Вагомий внесок у створення вітчизняної медичної термінології вніс П. І. Погорецький — піонер у галузі перекладу іноземної медичної літератури в Росії.

Членом Державної Медичної колегії і почесним членом Російської Академії наук був Х. Т. Тихорський.

Вказане свідчить про значний внесок до скарбниці медицини тих вихованців-першопроходців Київської академії, яким судилося стати біля джерел організованої підготовки докторів медицини в Російській імперії XVIII ст. Слід також підкреслити, що загальноосвітню підготовку в її стінах отримав майже кожний третій лікар Російської держави того часу.

І медицина України вже понад три століття з вдячністю згадує той навчальний заклад, який нехай навіть і опосередковано, але дав путівку в життя українській науковій медицині і практиці охорони здоров'я.

1. Описи Київського намісництва 70—80 років XVIII століття.— К.: Наукова думка, 1989, с. 392.
2. Киев и его святыня.— К.: Тип. К.-Печ. Лавры, 1871, с. 139.

3. *Оборін М. А.*— 1965.
4. *Подражанський А. С.*— 1954.
5. *Верхратський С. А.*— 1957.
6. *Плюц В.*— 1970.

Krishtopa B., Dyachenko M.

STUDENTS OF KYIV MOHYLA ACADEMY — THE FIRST DOCTORS OF MEDICINE IN RUSSIAN STATE IN THE 18th CENTURY

The development of medic education in Russian empire and in Ukraine in particular passed a long way during several centuries. Kyiv Academy took an important part in that process. Graduates of this establishment born in Ukraine refer to the number of first medicine doctors of Russian empire who defended their thesis in Europe universities.